

УДК 94 (477.092) : 005

Т 31

*Віталій ТЕЛЬВАК,
Василь ПЕДИЧ*

**ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД
ЛЬВІВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО:
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена проблемі визначення методологічно обґрунтованих критеріальних підходів при реконструкції персонального складу представників львівської історичної школи М. Грушевського. На підставі низки запропонованих формальних і неформальних критеріїв доведено, що до складу школи належать двадцять дві особи. Зроблено висновок, що львівська історична школа є видатним схолярним явищем у слов'янському світі.

***Ключові слова:** М. Грушевський, львівська історична школа, учні, науковий семінар, Наукове товариство імені Шевченка.*

***Постановка проблеми.** Питання окреслення персонального складу львівської історичної школи Михайла Грушевського – одна з найбільш заплутаних та міфологізованих в українській історіографії схолярних проблем. Ще за життя видатного вченого, переважно з нагоди ювілейних урочистостей, оприлюднювалися різні за кількісним складом списки представників його львівської школи. Вже у згаданих переліках була закладена методологічна помилка, котра вплинула на подальше хибне конструювання дослідниками її персонального складу. Йдеться про ототожнення тогочасними*

дослідниками учнів-студентів автора «Історії України-Руси» у Львівському університеті з учнями – представниками його наукової школи. Ця тенденція розширення кола представників львівської школи за рахунок всіх його студентів набула особливої популярності в перших посмертних дописах, якими сучасники, вшановуючи пам'ять трагічно померлого автора «Історії України-Руси», намагалися продемонструвати колосальність його науково-організаційної праці. Прикметно, що найпомітнішими тут були дописи саме представників львівської школи, від котрих можна було б очікувати більш зваженого підходу. Так, І. Крип'якевич стверджував, що «за двадцять років професор діждався вже мало не сотні своїх учнів, що помагали і йому в науковій праці» [22, 460, 468]. З його «легкої» руки теза про «сотню учнів» набула аксіоматичності в діаспорному українознавстві, де перекочувувала з одного грушевськознавчого нарису в інший. Не внесла ясності у проблему персонального представництва львівської школи і українська наука 90-х рр. минулого століття, котра, попри значний досвід обговорення схоларної проблематики у наукознавстві ХХ ст., надалі перебуває під значним впливом галицької міжвоєнної та діаспорної історіографії.

Аналіз останніх досліджень. Дослідники нашого часу, не звертаючись до методологічного виміру цієї важливої схоларної проблеми, надалі некритично сприймають свідчення сучасників М. Грушевського та представників діаспорної грушевськіани, подекуди вносячи ще більше плутанини у її розуміння. Так, у своїх реконструкціях персонального складу школи деякі дослідники виходять навіть за межі кола учнів-студентів М. Грушевського (що було власне попередній історіографічній традиції), і до представників школи без жодних пояснень зараховують мало не всіх українських гуманітаріїв, котрим «пощастило» бути сучасниками автора «Історії України-Руси» та зазнати впливу його історіографічних ідей. Наслідком стали абсурдні, як з погляду логіки постановня та функціонування схоларних практик, так і з урахуванням історіографічних реалій кінця ХІХ – початку ХХ ст. конструкції, в яких представниками львівської школи називаються В. Липинський, М. Василенко,

Н. Полонська-Василенко [26, 201 – 205] чи навіть В. Гнатюк, Ф. Колесса, М. Возняк або й К. Студинський (?!) [21, 262]. Звісно, згадані вчені, як і загалом українські гуманітарії кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. перебували під більшим чи меншим впливом історіографічних пропозицій М. Грушевського, але це жодним чином не узасаднює їх перетворення на представників львівської історичної школи. Інакше сама школа налічувала б не одну сотню осіб, більшість з яких навіть не були особисто знайомі з автором «Історії України-Руси». Таких шкіл дидактичного типу, звісно, не буває.

Метою статті є визначення методологічно обґрунтованих критеріальних підходів при реконструкції персонального ряду представників львівської історичної школи М. Грушевського.

Тож кого можемо вважати представником львівської історичної школи М. Грушевського? Відповідь на це питання вимагає чіткого критеріального підходу. Перший з визначених нами критеріїв є максимально формалізований і вбудовується у систему відношень «вчитель – учень». Згідно з цією засадою, всі представники школи мають бути учнями українського професора в прямому сенсі цього слова, відвідуючи його лекції та науковий семінар. При цьому наголосимо неодмінність роботи початкуючих істориків у науковому семінарі, адже саме ця форма фахового вишколу надалі вважається класичною та була притаманною чи не всім історичним школам другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. Як свідчать каталоги студентів філософського факультету Львівського університету, пересічно протягом семестру «Історичні справи» відвідували приблизно 15 – 20 осіб [XXVI, арк. 209 – 210]. Насправді ж ця цифра має бути більшою, оскільки відомими є факти відвідування наукового семінару львівського професора особами, формально не пов'язаними з університетом. Звісно, далеко не всі вони стали фаховими істориками і залишили по собі хоча б якийсь слід у науці.

Далі, як писав сам М. Грушевський, ближче коло своїх учнів він запрошував додому на так звані *privatissima*, що було своєрідним продовженням наукового семінару, в якому також подекуди брали участь і молоді дослідники, котрі не навчалися в універси-

теті. Ця, за визначенням неформальна форма спілкування вчителя з учнями, не передбачала будь-якої фіксації кола його учасників.

Натомість, завдячуючи протоколам історично-філософської секції НТШ, нам відомі ті студенти М. Грушевського, котрих він залучив до співпраці у структурах і виданнях Товариства. Останнє, нагадаємо, поряд із науковим семінаром університету було ще однією інституційною підвалиною львівської школи. Саме ті студенти автора «Історії України-Руси», котрі брали участь у роботі історично-філософської секції та комісіях Товариства, представляючи результати власних досліджень, що згодом після обговорення (нерідко багаторазового) були презентовані на сторінках редагованих М. Грушевським наукових періодичних видань і повинні, на нашу думку, вважатися представниками львівської історичної школи.

При цьому зробимо декілька пояснень. По-перше, говорячи про обов'язковість самостійно підготовлених оригінальних наукових праць, маємо на увазі хоча б одну друковану розвідку. Такі скромні вимоги до учнів М. Грушевського викликані тим, що більшість з них мусили після закінчення університету залишити столицю краю і податися на вчительську посаду до провінції, що вкрай утруднювало наукову комунікацію з керівником школи та унеможливлювало скільки-небудь інтенсивну дослідницьку працю. По-друге, звернемо увагу на обов'язкову умову підготовки та публікації саме оригінального наукового дослідження, а не, скажімо, рецензійного тексту. Тут, як приклад, наведемо імена Івана Флюнта та Євгена Форостини, котрі кілька років поспіль сумлінно відвідували лекції та семінар М. Грушевського, співпрацювали зі структурами та виданнями НТШ, але відзначилися лише однією рецензією на сторінках «Записок» Товариства. Їх, як і деяких інших талановитих студентів українського професора, котрі з різних причин так і не змогли довести семінарійної праці до публікаторської якості, умовно можна називати такими учнями М. Грушевського, котрі не відбулися.

Окрім названих вище формальних критеріїв, відзначимо необхідність усвідомлення учнями львівського професора своєї приналежності до ближчого кола його співробітників. Така своєрідна схо-

ларна саморефлексія з двох причин була особливо виправдана у випадку львівських студентів М. Грушевського. По-перше, відбуті на «Історичних вправах» години не зараховувалися студенту до десяти обов'язкових навчальних годин, котрі він був зобов'язаний відбутися протягом тижня. По-друге, учні М. Грушевського паралельно чи згодом (коли переходили до інших навчальних закладів) брали також участь у наукових семінарах інших професорів. Наприклад, лише протягом 1894 – 1895 навчального року М. Кордуба відвідував семінари Л. Фінкля, Б. Дембінського, А. Ремана, Т. Войцеховського та І. Шараневича [II, арк. 1 – 27]. Від своїх університетських професорів молоді українські історики отримували теми семінарійних праць, результати яких також іноді оприлюднювали друком, але вважали себе при цьому саме учнями М. Грушевського та представниками його львівської історичної школи. Сліди згаданої схолярної саморефлексії – через особливі форми звернення – присутні в листах учнів до вчителя, а також нерідко простежуються у взаємному листуванні представників школи. Доволі часто згадки про приналежність до львівської історичної школи містяться і в різнопланових мемуарного характеру текстах учнів М. Грушевського (спогадах, ювілейних і некрологічних замітках, історіографічних студіях тощо).

Отже, до представників львівської наукової школи М. Грушевського, на наше переконання, можна зарахувати тих його учнів, котрі працювали у науковому семінарі вченого (і/або на його *privatissima*), отримали від нього тему наукової праці, результати якої обговорювали як на «Історичних вправах», так і на засіданнях секцій і комісій НТШ та, врешті, підготовлене дослідження оприлюднювали на сторінках редагованих ним періодичних видань («Записки НТШ», «Літературно-науковий вісник», «Записки УНТ», «Україна» та ін.). Також молоді дослідники мали визнавати свою приналежність до ближчого кола співробітників М. Грушевського.

Принагідно відзначимо, що доволі подібне нашому, бачення особливостей наукової школи «дидактичного» типу висловлюють сучасні польські історіографи. Так, Єжи Матерніцький вказує: «Із

«дидактичною» школою тоді маємо справу, коли учні переймають методи та погляди Вчителя, орієнтуються на нього, продовжують – принаймні до певного часу – його праці. «Дидактичну» школу об'єднує спільний науковий тренінг, зацікавлення окресленим колом проблем, дослідницька лабораторія, подібність поглядів на досліджувані історичні явища. Важливими тут також є емоційні зв'язки учнів з Учителем, а також їх близькі контакти один з одним, не лише в процесі навчання та в часах написання докторської праці, але також і пізніше, після досягнення ними наукової зрілості» [29, 28].

Постає питання – хто з львівських учнів М. Грушевського підпадає під запропоновані вище критерії? Певну підказку у цій справі нам дав сам український учений, котрий уперше навів неповний перелік своїх ближчих учнів у написаній з нагоди сорокаріччя (1906) «Автобіографії»: «[...] Ідучи в хронологічному порядку, були то: Омел. Терлецький, Д. Коренець, Мир. Кордуба, Стеф. Томашівський, Стеф. Рудницький, Ол. Целевич, Юр. Кміт, Зен. Кузеля, Ос. Чайківський, Вас. Герасимчук, Ол. Сушко, Фед. Голійчук, Ів. Джиджора, Ів. Кревецький, Ів. Крипякевич й ин.» [3, 204]. Про коректність запропонованих вище критеріїв говорить той факт, що всі згадані дослідники пройшли фаховий вишкіл на лекціях та науковому семінарі М. Грушевського, отримали від нього теми наукових праць, обговорюючи їх на засіданнях історично-філософської секції НТШ, а згодом презентували результати своїх пошуків на сторінках видань Товариства. Звернемо увагу також, що практично всі вони тією чи тією мірою співпрацювали з АК НТШ – чи то як повноправні члени, чи лише ситуативно, виконуючи завдання вчителя.

З названого переліку згаданим вище критеріям не вповні відповідає Юрій Кміт, котрий навчався не у Львівському університеті, а в Львівській духовній семінарії. Утім, як згадував сам М. Грушевський, Ю. Кміт брав участь у роботі його *privatissima*, де отримував теми для наукової праці та мав можливість обговорювати їх виконання у середовищі інших представників школи. Не виключено також, що Ю. Кміт приватно відвідував лекційні та семінарські заняття М. Грушевського в університеті. Згодом підготовлені праці

молодого дослідника вчитель неодноразово особисто реферував на засіданнях історично-філософської секції НТШ і після отримання необхідної апробати вони друкувалися на сторінках «Записок НТШ» [16, 4 – 5; 17, 17 – 18; 18, 11 – 12]. Про наукову опіку М. Грушевського першими кроками в науці Ю. Кміта свідчать і віднайдені в архіві автора «Історії України-Руси» рукописи ранніх текстів галицького вченого з численним правками та прикінцевими порадами вчителя про шляхи їх удосконалення [XXVII, арк. 1 – 12].

Особливою була також ситуація і з Олександром Сушком. Тут можемо відзначити цікаве і, певною мірою, унікальне в історії української культури явище схоларної інтерференції, зрештою, доволі характерне для наукових шкіл у гуманітарних науках, що полягало в одночасній приналежності однієї особи до двох наукових традицій. Йдеться про те, що перші кроки у науці О. Сушко зробив під керівництвом Кирила Студинського. Про це довідуємося як з розлогої кореспонденції до нього початкуючого ученого [XXX], так і з листів самого українського літературознавця до голови НТШ. У них він рекомендує до друку в «Записках» Товариства першу розвідку тоді ще «18-літнього хлопця» [XXIX, арк. 115]. Також у ті роки К. Студинський опікувався фінансовою допомогою своєму вихованцю з фондів НТШ. Про тогочасну їхню близькість свідчить видане професором поручительство: «Що пан Сушко сю суму відробить працями в Товаристві за се я ручу, – пише К. Студинський, – а коли б обітниці він не додержав, то я приймаю за суму 100 корун поруку і зобов'язуюся її зложити на руки Св. Виділу» [XXXI, арк. 20].

Саме у науковому семінарі К. Студинського О. Сушко отримав міждисциплінарну за своїм характером тему наукової роботи – життя та діяльність Бенедикта Гербеста. Але обговорення етапів її виконання відбувалося уже на семінарах М. Грушевського. Доволі цікаво цю ситуацію у передмові до «Предтечі унії» описав сам молодий учений, дякуючи, за тодішнім звичаєм, і М. Грушевському («на історичнім семінарі якого підготовлена ся праця»), і К. Студинському («якому завдячую у виборі отсеї моєї студії») [28, 4]. Відзначимо, що працю О. Сушка про Бенедикта Гербеста український

історик оцінив дуже прихильно. Листовно дякуючи старшому колезі, його учень з очевидним самозадоволенням відзначив, що в рецензії «надто мене Високоповажний пан Професор хвалять» [XXVIII, арк. 2].

Як свідчать листи О. Сушка до М. Грушевського, наступні свої історико-літературні студії молодий дослідник також готував під керівництвом українського професора, не втомлюючись дякувати «моєму особливому Добродієві» за вкладену редакторську працю: «Я вже зробив другу коректу з «Палінодії». Бачив я, бачив, кілько то праці мали при тім Високоповажний Пан Професор... Встидно мені та при тім подивляюся – і терпеливість і ту шалену працю [...]. За цінні уваги – сердечно дякую. Я прямо подивляю бистроту комбінацій Високоповажного Пана Професора» [XXVIII, арк. 6].

Крім названих вище п'ятнадцяти учнів М. Грушевського, визначеним критеріям відповідають ще сім осіб. Зауважимо, що імена більшості з них у тих чи тих комбінаціях згадуються у дослідженнях, присвячених характеристиці науково-організаційної праці видатного вченого львівського періоду. За хронологією потрапляння на студії до Львівського університету першим назовемо ім'я Богдана Барвінського, котрий протягом 1898 – 1903 рр. відвідував лекції та науковий семінар М. Грушевського [III, арк. 3; IV, арк. 3; V, арк. 3; VI, арк. 3]. Саме за його пропозицією молодий дослідник взявся за опрацювання різнопланової проблематики українського минулого середньовічної та ранньомодерної доби. До нашого часу заховалося листування вчителя та учня, яке дає змогу відтворити їхнє систематичне спілкування, де домінували проблеми наукових пошуків молодого дослідника. Б. Барвінський, як і належить учневі, у своїх листах звітує вчителю про пророблену роботу, інформує про свої знахідки, просить різних фахових порад, оцінку підготовлених досліджень тощо. Доволі характерним можна назвати таке прохання до вчителя: «[...] Звертаюсь до ВПоважного Пана Професора з просьбою, о ласкаве переглянення рукописи, а коли б праця була пригідною до друку в «Записках», о ласкаве зреферованя її на істор[ичній] секції в Товаристві. [...] Цілу справу я віддаю вповні

в руки ВПов[ажного] Пана Професора й за всякі зарядження, дотикаючі єї буду дуже вдячний. Рівно ж буду вдячний за се, якби ВПов[ажний] Пан Професор ласкаво донесли міні листовно о своїй гадці в тій справі» [XX, арк. 10 зв. – 11]. У відповідь, М. Грушевський висловлює свій критичний погляд на прочитані рукописи та пропонує терміни апробації на засіданнях історично-філософської секції НТШ підготовлених розвідок, котрі згодом виходили друком на сторінках «Записок» Товариства [I, арк. 1 – 2].

Дещо молодшим колегою по університетських студіях Б. Барвінського був Богдан Бучинський, котрий протягом 1902 – 1905 рр. опановував секрети історичного фаху під началом М. Грушевського, відвідуючи його лекційні курси та науковий семінар [IX, арк. 23; X, арк. 25; XI, арк. 22]. Львівський професор зорієнтував сина відомого галицького адвоката і культурно-громадського діяча головно на вивчення історії церковної унії XV – XVI ст. За спогадами самого М. Грушевського, працю з цієї проблематики молодий історик спочатку готував на «Історичних вправах», а згодом реферував на засіданнях історично-філософської секції НТШ [2, 176 – 178]. Гаряче бажання Б. Бучинського продовжувати наукові заняття було підтримане вчителем і за його ініціативи Виділ НТШ «з власних засобів Товариства» надав молодому дослідникові допомогу у розмірі 300 кор. [19, 3]. Співпрацював Б. Бучинський також і з АК НТШ, хоча й не був її членом – разом з іншими представниками львівської школи він брав участь в організовуваних учителем археографічних подорожах, збираючи архівні матеріали у Кракові [20, 13]. До нас дійшли поодинокі листи Б. Бучинського до вчителя, у яких він інформує про свої наукові заняття та радиться з багатьох пов'язаних з цим питань [XXI, арк. 1 – 6]. На жаль, доля відвела молодому дослідникові лише 23 роки – вочевидь замало, щоби повністю розкрити свої таланти. Вже після смерті Б. Бучинського М. Грушевський реферував його найбільш опрацьовані праці на засіданнях історично-філософської секції НТШ, після чого вони друкувалися на сторінках «Записок» [13, 4; 14, 9]. У пам'яті як учителя, так і колег по школі він залишився ерудованим і проникливим

дослідником. Так, згадуючи приятелів по львівській школі, І. Крип'якевич писав: «Але найбільш унікальним аналітиком був Бучинський, що спеціалізувався у середньовіччі, дуже глибоко розумів епоху і розмови з ним давали незвичайно багато користі» [23, 90].

Чи не найбільше клопотів досліднику львівської історичної школи завдає з'ясування приналежності до вужчого кола учнів М. Грушевського Миколи Стадника, котрий лише протягом одного 1902 – 1903 навчального року відвідував лекції та науковий семінар М. Грушевського [VII, арк. 107; VIII, арк. 108]. Початкуючий історик вже тоді мусив проявити себе успіхами в навчанні, адже в 1902 р. він отримав від НТШ підмогу у розмірі 50 корон [4, с. 3]. Згодом М. Стадник продовжував студії у Відні, а потім у Кракові та вже не повертався на навчання до столиці Східної Галичини. Наскільки можемо судити з його листів до вчителя, з цього приводу у нього навіть виникло певне непорозуміння з М. Грушевським, котрий, вочевидь, не схвалив не стільки продовження навчання поза Львовом, скільки зміну історичного фаху на юриспруденцію. Втім, перепрошень і пояснень з боку М. Стадника виявилось достатньо, адже автор «Історії України-Руси», врахувавши замилювання молодого дослідника історією та правом, дав йому для опрацювання тему Гадяцької унії. Після відповідних консультацій та апробації на історичній секції УНТ, своє дослідження з цієї проблеми галицький історик опублікував на сторінках редагованих М. Грушевським «Записок УНТ». Розуміючи вагомність фахової допомоги з боку «Дорогого Професора», М. Стадник в одному з листів, наприклад, писав: «Я сердечно дякую за се, що були ласкаві перечитати мою роботу... Я тим більше вдячний, що письмо було незугарне [...]. За замітки я дуже дякую, я й сам не міг бути «зарозумілий» на свою роботу, але робив по найліпшій своїй силі і вірі. Я й скористаю – з цінних – уваг Вп[оважного] Пана Професора» [XXIV, арк. 12 – 13]. Даючи підробіток М. Стаднику, М. Грушевський залучав його до співпраці з АК НТШ, даючи завдання копіювати різноманітні архівні матеріали у Кракові.

Потягом 1903 – 1908 рр. під керівництвом М. Грушевського фах історика здобував Федір Срібний [IX, арк. 188; XI, арк. 205; XII, арк. 230]. За порадою українського професора він зосередився на реконструкції особливостей організації Львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVIII ст. Після багаторазового обговорення на засіданнях історично-філософської секції НТШ, ця праця на згадану тему вийшла друком у кількох томах «Записок» Товариства, а згодом була захищена як докторська робота. У своїй рецензії М. Грушевський так охарактеризував дисертацію учня: «Автор старанно використовує друкований матеріал і доповнює його приступним йому архівальним. [...] Коли місцями стрічаються не досить умотивовані виводи, то в сумі треба признати, що автор переважно добре освітлює різні сторони життя брацтва, виявляє значінне місцевого українського міщанського елемента в заснованню і розвою брацтва і ті засоби, котрими воно при тім розпоряджало. Як докторська дисертація, праця ся заслугує вищої відзначаючої ноти» [XVIII, арк. 188] [підкреслення М. Грушевського – авт.]. Також голова НТШ залучив молодого дослідника до співпраці з Археографічною комісією. Про ступінь довіри до Ф. Срібного з боку вчителя говорить і той факт, що М. Грушевський запропонував йому посаду в бібліотеці НТШ. Але молодий дослідник відмовився, вирішивши цілком зосередитися на підготовці до кваліфікаційних учительських іспитів [XXIII, арк. 1 – 4].

Колегою по університетських студіях Ф. Срібного був Іван Шпитковський, котрий протягом 1904 – 1908 рр. відвідував лекції та семінар М. Грушевського [XII, арк. 241; XIII, арк. 261]. Керівник школи дав йому для опрацювання тему джерелознавчого плану – з'ясування інформаційного потенціалу мемуарної літератури для висвітлення подій Коліївщини. З метою збирання необхідних матеріалів, молодий історик у 1907 р. долучився до роботи в АК НТШ, ставши повноправним членом комісії [16, 11]. У підсумку постало декілька джерелознавчих розвідок, одна з яких стала підставою для отримання І. Шпитковським докторського ступеня, здобутого в переддень Першої світової війни. У своїй рецензії на дисертацію

М. Грушевський писав: «Мемуарна література Коліївщини, досить багата і цінна, досі майже не простудійована. Докторант від довшого часу спеціально займався її критичним обробленням [...]. Праці сі вволяють вимогам докторської дисертації» [XVIII, арк. 333 – 333 зв.]. Відзначимо, що з розлого епістолярію усіх представників львівської школи, листи І. Шпитковського до вчителя вирізняє особлива емоційна прив'язаність. В одному з них він, наприклад, пише: «[...] Кожда просьба Високоповажаного Пана Професора, як Шановного та Дорогого Мого Учителя-Професора єсть для мене найвисшим приказом, якого я не можу не сповнити...» [XXV, арк. 14].

Єдиною представницею жіночої статі у львівській історичній школі була Меланія Бордун. Прикметно, що в жодному грушевсько-знавчому дослідженні досі не згадувалося її ім'я серед інших ближчих учнів М. Грушевського. Натомість, у сучасних історіографічних студіях, присвячених цій непересічній діячці галицького науково-культурного та просвітнього руху, вона аргументовано атестується як представниця львівської школи [24]. Причиною такої «відсутності» постаті М. Бордун у попередній грушевськознавчій традиції вочевидь була та обставина, що після семи семестрів навчання у Львівському університеті протягом 1907 – 1911 рр. [XIV, арк. 20; XV, арк. 20; XVI, арк. 18; XVII, арк. 232], дівчина продовжила студії у Відні, а після Першої світової війни зосередилася на педагогічній праці. Мабуть враховуючи той факт, що молода дослідниця була донькою греко-католицького священника, М. Грушевський дав їй для опрацювання малознану на той час проблематику соціокультурної історії української духовної еліти XVIII ст. Про характер творчого спілкування вчителя та учениці свідчить єдиний лист молоді дослідниці, котрий відклався в архіві М. Грушевського. В ньому М. Бордун просить прийняти її роботу в тому вигляді, «як она єсть», мотивуючи як потребою якомога швидшого здобуття академічного ступеня, так і втомою від дворічного «шліфування» тексту [XIX, арк. 246 – 247]. Її статтю про щоденні практики парафіяльних священників Львівської єпархії в другій половині XVIII ст. М. Грушевський особисто зreferував на засіданні історично-філософської

секції НТШ у травні 1912 р. [12, 9]. Після врахування авторкою критичних зауважень, стаття врешті побачила світ у двох томах «Записок» Товариства. Авторська примітка до публікації інформувала читача, що праця постала «з історичного семінара проф. Грушевського в львівському університеті» [1, 39]. У 1913 р. молода дослідниця стала членом НТШ [13, 2].

Наймолодшим серед представників львівської історичної школи був Микола Залізняка – уродженець Криму, випускник гімназії в Сімферополі (1906). Відзначимо, що саме сімферопольських часів сягає знайомство М. Залізняка з майбутнім учителем: зберігся лист кримського гімназиста від 2 квітня 1905 р., в якому він просить львівського професора надати інформацію про літні курси з українознавства у Львові, висловлюючи намір їх відвідати [XXII, арк. 1 – 4]. М. Залізняка також був єдиним, для кого Львівський університет – це не перший навчальний заклад. Як відомо, за участь у студентських заворушеннях в 1907 р. його було виключено з Київського університету і засуджено на довічне заслання до Сибіру. В 1907 р. він утік з Лук'янівської тюрми, а в 1908 р. емігрував до Галичини і оселився у Львові. Протягом чотирьох семестрів в 1909 – 1911 рр. (з перервою в зимовому півріччі 1910 – 1911 н. р.) М. Залізняка вивчав історію, відвідуючи лекції та науковий семінар М. Грушевського. Від нього молодий історик отримав темою наукової роботи добу Івана Мазепи. Збираючи необхідні матеріали, М. Залізняка брав участь в археографічних експедиціях як член АК НТШ і досліджував московські архіви, користуючись для подорожі до Росії фальшивим паспортом [27, 10]. Утім, внаслідок життєвих колізій, молодому історичному не вдалося підсумувати пошуки зі згаданої теми у вигляді друкованої розвідки.

Іншою науковою пристрастю М. Залізняка, також за порадою М. Грушевського, стала сучасна йому система державного устрою західних країн, а також провідні напрями історії історіографії та теорії і методології історії кінця XIX – початку XX ст. Цікаво, що у середовищі колег по львівській школі він запам'ятався саме тим, що «цікавився більше західною історією» [23, 90]. Свої праці з

історіографічної тематики молодий дослідник неодноразово реферував на засіданнях історично-філософської секції НТШ [9, 5; 10, 11 – 12; 11, 7]. Власне М. Залізняка, добре володіючи європейськими мовами, на початку ХХ ст. спричинився до популяризації українською мовою інтелектуальних пропозицій тогочасних творців історіографічної моди, рецензуючи та перекладаючи їхні праці [6]. Відзначився молодий учений і як уважний оглядач модерної української науки, рецензуючи знакові історіографічні тексти. Для прикладу назвемо його цікаві огляди творів М. Грушевського та В. Липинського [5; 24]. Діяльною була участь М. Залізняка і як члена статистичної, бібліографічної та етнографічної комісії [9, 9, 18 – 19; 15, 28].

Висновки. Підсумовуючи наші спостереження над персональним складом львівської історичної школи, вкотре звертаємо увагу на потребу розмежування «обріїв» та «контурів» цього неформального об'єднання. У першому випадку дійсно маємо всі підстави говорити про сотні прихильників історіографічних ідей М. Грушевського, до яких відносимо не лише його студентів, але й багатьох знакових українських інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. (наприклад, В. Липинського, М. Василенка, Д. Дорошенка та ін.). У цьому сенсі можемо навіть твердити, що школу М. Грушевського пройшло все українське суспільство кінця ХІХ – початку ХХ ст. Але сприйнявши сконструйовану М. Грушевським історичну ідеологію, ці люди з різних причин не пройшли під його керівництвом фахового вишколу, самостійно обравши собі шлях служіння українській справі. Власне ця обставина і є ключовою ознакою приналежності до наукової школи, котра окреслює її «контури». Згідно з обґрунтованими вище критеріями, до складу львівської школи ми відносимо двадцять двох учнів М. Грушевського, котрі під його керівництвом навчалися секретам історичного ремесла, отримали тему наукового дослідження, що було реалізоване хоча б в одній самостійній публікації статейного формату. Поряд із цим формальним критерієм вкажемо на важливість усвідомлення молодими представниками львівської історичної школи приналежності до очолюваного М. Грушевським не-

формального творчого колективу, поділяння ними не лише теоретико-методологічних настанов учителя, але й нерідко його політико-ідейних переконань. З огляду на порівняну короткотривалість функціонування школи (менше двадцяти років) і несприятливі загалом умови для розвитку української науки в умовах постійно зростаючого конфлікту з господарями краю поляками – з одного боку, а з іншого – на фундаментальність внеску учнів М. Грушевського у модернізацію вітчизняної науки, можемо сміливо назвати львівську школу видатним схолярним явищем у слов'янському світі. Витворена школою інтелектуальна традиція багато в чому визначила шляхи розвитку української гуманітаристики у ХХ ст.

Перспективним напрямком подальшого вивчення проблеми є створення колективного портрета львівської історичної школи М. Грушевського.

Джерела та література

- I. Відділ рукописів ЛННБУ імені В. Стефаника. – Ф. 11. – № Барв. 3500. – П. 99. – На 12 арк.
- II. Відділ рукописів ЛННБУ імені В. Стефаника. – Ф. 61. – Оп. II. – Спр. 3. – На 27 арк.
- III. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 599. – На 360 арк.
- IV. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 600. – На 313 арк.
- V. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 601. – На 327 арк.
- VI. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 602. – На 356 арк.
- VII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 607. – На 360 арк.
- VIII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 608. – На 312 арк.
- IX. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 609. – На 345 арк.
- X. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 610. – На 322 арк.
- XI. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 611. – На 312 арк.
- XII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 612. – На 330 арк.

XIII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 613. – На 320 арк.

XIV. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 617. – На 306 арк.

XV. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 618. – На 334 арк.

XVI. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 619. – На 350 арк.

XVII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 722. – На 363 арк.

XVIII. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 727. – На 332 арк.

XIX. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 303. – На 274 арк.

XX. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 334. – На 227 арк.

XXI. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 370. – На 164 арк.

XXII. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 485. – На 172 арк.

XXIII. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 763. – На 124 арк.

XXIV. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 764. – На 427 арк.

XXV. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 840. – На 214 арк.

XXVI. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 85. – На 134 арк.

XXVII. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 246. – На 141 арк.

XXVIII. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 780. – На 234 арк.

XXIX. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 778. – На 45 арк.

XXX. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 394. – На 54 арк.

XXXI. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 309. – На 134 арк.

1. Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII ст. / Меланія Бордун // Записки НТШ. – Львів, 1912. – Т. СІХ. – С. 39 – 45.

2. Грушевський М. Богдан Бучинський. Посмертна згадка / Михайло Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1907. – Т. LXXVIII. – С. 176 – 178.

3. Грушевський М.С. Автобіографія, 1906 / М.С. Грушевський // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К. : Веселка, 1992. – С. 197 – 212.

4. Діяльність Виділу Товариства в 1902 р. // Хроніка НТШ. – Львів, 1903. – Ч. 13. – С. 1 – 5.

5. Залізник М. [Рец на:] Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1911 / Микола Залізник // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1911. – Т. LIV. – С. 534 – 536.

6. Залізник М. Філософія історії Г. Рікєрта / Микола Залізник // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1912. – С. 3 – 72.

7. Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – Львів, 1913. – Ч. 54. – С. 1 – 3.

8. Засідання комісій // Хроніка НТШ. – Львів, 1907. – Ч. 30. – С. 9 – 11.

9. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1909. – Ч. 40. – С. 2 – 5.

10. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1910. – Ч. 42. – С. 7 – 14.

11. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1912. – Ч. 50. – С. 3 – 7.

12. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1912. – Ч. 51. – С. 5 – 9.

13. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1913. – Ч. 54. – С. 2 – 7.

14. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1913. – Ч. 55. – С. 5 – 9.

15. Засідання секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1914. – Ч. 53. – С. 23 – 28.

16. Засідання секцій і комісій Товариства // Хроніка НТШ. – Львів, 1900. – Ч. 3. – С. 2 – 5.

17. Засідання секцій і комісій Товариства // Хроніка НТШ. – Львів, 1902. – Ч. 10. – С. 13 – 18.

18. Засідання секцій і комісій Товариства // Хроніка НТШ. – Львів, 1902. – Ч. 12. – С. 8 – 12.

19. Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – Львів, 1906. – Ч. 28. – С. 1 – 5.

20. Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – Львів, 1906. – Ч. 29. – С. 7 – 15.

21. Колесник І.І. Научная школа: сетевая модель в украинском контексте / И.И. Колесник // Мир историка: историографический сборник / под ред. В.П. Корзун, С.П. Бычкова. – Вып. 7. – Омск : Изд-во Ом. гос. ун-та, 2011. – С. 243 – 273.

22. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність / Іван Крип'якевич // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К. : Веселка, 1992. – С. 450 – 486.

23. Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / Іван Крип'якевич // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / відп. ред.: Ярослав Ісаєвич, упорядник Феодосій Стеблій. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць, 8. – Львів, 2001. – С. 72 – 109.

24. М. Кіндратович [М. Залізник]. Під прапором ідей / М. Кіндратович // Діло. – Львів, 1912. – Ч. 198. – С. 1 – 2.

25. Макевич І. Меланія Бордун – дослідниця українського духовенства XVIII століття / Інна Макевич // Історія релігій в Україні : науковий щорічник. – Л. : Логос, 2013. – Книга I, частина I : Історія. – С. 788 – 798.

26. Мерніков Г.І. Школи в українській історичній науці другої половини XIX – початку XX ст.: проблеми теорії та історіографії [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Геннадій Іванович Мерніков ; Дніпропетровський держ. ун-т. – Д., 1997. – 210 л.

27. Наукова діяльність Товариства // Хроніка НТШ. – Львів, 1911. – Ч. 45. – С. 3 – 12.

28. Сушко О. Предтеча унії. Критично-історична студія / Олександр Сушко // Записки НТШ. – 1903. – Т. LIII. – С. 2 – 41.

29. Maternicki J. Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w. / Jerzy Maternicki // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. – Tom III / pod redakcją Jerzego Maternickiego, Leonida Zaszkilniaka. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – S. 9 – 32.

Тельвак Віталій. Персональний состав львовской исторической школы Михаила Грушевского: методологический аспект. Стаття посвящена проблеме определения методологически обоснованных критериальных подходов при выяснении персонального состава представителей львовской исторической школы М. Грушевского. На основе предложенных формальных и неформальных критериев доказано, что к школе принадлежат двадцать два человека. Сделан вывод, что львовская историческая школа – это выдающееся схолярное явление в славянском мире.

Ключевые слова: М. Грушевский, львовская историческая школа, ученики, научный семинар, Научное общество имени Шевченко.

Telvak Vitaliy, Pedych Vasyl. Teaching Staff of Mykhaylo Hrushevsky's Lviv Historical School: Methodological Aspect. The article is devoted to the problem of methodologically well-grounded criterion approaches determination during the reconstruction of the teaching staff of Mykhailo Hrushevsky's Lviv Historical School. According to formal and informal criteria, Lviv historical school has been proved to consist of twenty-two individuals. Lviv historical school is confirmed to be an outstanding phenomenon in Slavic world.

Keywords: M. Hrushevsky, Lviv historical school, students, scientific seminar, Shevchenko Scientific Society.